

O strategii i kierunkach rozwoju edukacji

Edukacja dla wszystkich w ciągu całego życia to ogromne wyzwanie.

Federico Mayor

Edukacja jest ważnym obszarem transformacji ustrojowej i integracji z Europą, a także procesów globalizacji świata.

Zasadnicze idee i zadania współczesnej edukacji brzmią: „Kształcenie dla przyszłości”, „Rozumieć świat – kierować sobą” oraz „Edukacja przez całe życie”.

Wyzwania transformacji ustrojowej i dylematy rozwojowe Polski w dwóch dekadach XXI wieku stanowią zadania jakościowo nowe, dlatego wymagają nieustannego poznawania rzeczywistości społecznej, przyrodniczej, edukacyjnej, naukowej, ekonomicznej i technicznej, a także informacyjnej. Jest to warunek pogłębiania społecznej świadomości kierunków budowania gospodarki rynkowej, ustroju demokratycznego, dokonującej się rewolucji informacyjnej i przemian w polityce zatrudnienia, a także samorealizowania się ludzi we wspólnotach ludzkich.

Najważniejsze wyzwania i priorytety długofalowe w Polsce

Istotą polskiej transformacji i procesu integracji z Unią Europejską jest przechodzenie od cywilizacji przemysłowej do informacyjnej i budowanie gospodarki opartej na wiedzy.

Wyzwania i priorytety dla Polski dotyczą przede wszystkim:

- procesów demograficznych związanych z tendencjami do znacznego spadku liczby ludności Polski i z jej postępującym starzeniem się;
- nowej roli szeroko pojętej edukacji, jako jednego z głównych czynników rozwoju oraz głębokich przemian cywilizacyjnych;
- gospodarki opóźnionego rozwoju i przestarzałej struktury oraz głębokich nierówności w dochodach ludności i w rozwoju regionów, a także procesów marginalizacji;
- zapewnienia Polsce odpowiedniej pozycji w Europie i gospodarce światowej.

Określenia „społeczeństwo wiedzy” i „gospodarka oparta na wiedzy” funkcjonują już w wielu opracowaniach i dokumentach polskich i Unii Europejskiej. Są już one rzeczywistością, ale przede wszystkim wyzwaniem i programem przyszłości.

Celem rozwoju Polski powinno być wprowadzenie jej w erę cywilizacji informacyjnej, czyli budowanie społeczeństwa informacyjnego – „społeczeństwa wiedzy” – oraz kształtowanie „gospodarki opartej na wiedzy”. Oznacza to między innymi: przekształcenie wiedzy w podstawowy czynnik wytwórczy; istotne zwiększenie poziomu wykształcenia i kultury; zapewnienie dostępu do globalnej sieci informacyjnej; rozwijanie obywatelskiej demokracji oraz kreatywności ludzi, a także uruchomienie powszechnego kształcenia ustawicznego wśród dorosłej części społeczeństwa.

Prognozy demograficzne wskazują, że w latach 1999–2015 liczba dzieci w wieku 7–18 lat zmniejszy się z 7274 tys. do 4734 tys., zaś w grupie wiekowej 19–24 do roku 2010 populacja zmniejszy się o pół miliona, a do roku 2020 prawie o milion.

W Polsce występuje niedoinwestowanie kwalifikacji społeczeństwa do potrzeb współczesnej cywilizacji informacyjnej oraz brak właściwej reakcji edukacji na powstawanie nowych zawodów i specjalności tworzonych przez nowe technologie i nowy społeczny podział pracy.

Wielkim wyzwaniem edukacyjnym jest zapewnienie wysokich wskaźników skolaryzacji i podnoszenie standardów kształcenia młodzieży oraz przekwalifikowanie ludzi już zatrudnionych.

Osiągnięte wysokie wskaźniki skolaryzacji (ponad 80% na poziomie średnim i 43% na poziomie wyższym) są znacznym sukcesem systemu edukacji w latach dziewięćdziesiątych. Jeżeli jednak nie rozwiążemy problemu jakości tego kształcenia i przekwalifikowania już pracujących, to będzie się powiększać grupa ludzi „marginalizowanych” oraz rosnąć poczucie frustracji, a także dezintegracji społecznej.

Zaproponowana przed kilku laty przez Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus” przy Prezydium PAN strategia rozwoju systemu edukacji w Polsce do roku 2020 i dorobek kilkunastu konferencji naukowych Komitetu, a także Zjazdów PTP oraz wielu konferencji ogólnopolskich nie zostały należycie wykorzystane przy opracowaniu i realizacji reformy edukacyjnej z 1998 roku. Dodatkowo pojawiły się procesy zakłócające wyrównywanie szans edukacyjnych, szczególnie osób pochodzących ze środowisk wiejskich i małomiasteczkowych oraz z rodzin bezrobotnych. Nie wykorzystuje się także niżu demograficznego, aby poprawić warunki pracy szkół. Pod presją oszczędności budżetowych likwiduje się wiele z nich lub poddaje prywatyzacji i komercjalizacji. Nadal niewystarczający jest udział wydatków na edukację w PKB oraz słabe są samorządy lokalne.

Priorytetowymi problemami do prognozowania i rozwiązywania w systemie edukacji w latach 2006–2020 powinny być:

- zadania edukacji w społeczeństwie demokratycznym i informacyjnym;
- rola i zadania edukacji w procesie integracji Polski z Unią Europejską;
- edukacja a zmieniająca się gospodarka i rynek pracy;
- system edukacji nauczycielskiej i podwyższenie statusu zawodowego nauczyciela;
- wyrównywanie szans edukacyjnych młodzieży i dorosłych;
- zapewnienie odpowiednich nakładów państwa i społeczeństwa na edukację oraz wzrost jej udziału w Produkcie Krajowym Brutto.

Niezbędne jest opracowanie przez rząd oraz władze państwowe i samorządowe, przy aktywnym udziale środowisk naukowych, kompleksowych i perspektywicznych programów edukacji szkolnej, uczelnianej i ustawicznej.

Prognozowanie długofalowe w systemie edukacji narodowej

Zadania dla Europy w dziedzinie edukacji określiła Rada Europejska w Lizbonie w 2000 roku w dokumencie pt. *Edukacja w Europie: różne systemy kształcenia i szkolenia – wspólne cele do roku 2010*. Stwierdza się, że „proces zmierzający do osiągnięcia

celów zostanie podporządkowany nadrzędnej zasadzie kształcenia ustawicznego i będzie on usytuowany w perspektywie ogólnoświatowej”¹.

Wiedza i informacja oraz nauka, która podwaja się dziś w świecie co 5 lat, są głównymi kluczami do innowacyjnej i efektywnej polskiej gospodarki.

Potrzebna jest reakcja na sytuację, w której występuje w Polsce wielość cząstkowych strategii, a brak jest strategii kompleksowej i sięgającej poza horyzont roku 2013.

Rozpoczęta w 1998 roku reforma systemu edukacji znajduje odzwierciedlenie i rozwinięcie w opracowaniach strategicznych: *Strategia Państwa dla Młodzieży na lata 2003–2012*; *Strategia Rozwoju Kształcenia Ustawicznego do roku 2010*; *Strategia Rozwoju Szkolnictwa Wyższego w Polsce do roku 2010*; *Narodowy Plan 2007–2013*; *Strategia Rozwoju Edukacji na lata 2007–2013*.

Zasadnicze idee strategii rozwoju edukacji znajdują się również w opracowaniu Rządowego Centrum Studiów Strategicznych pt. *Polska 2025. Długookresowa Strategia Rozwoju* oraz w *Strategii Rozwoju Polski do roku 2020* opracowanej przez Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus” przy Prezydium PAN i w roku 2005 w strategii pt. *Droga Polski do roku 2025. Założenia długofalowej strategii w świetle studiów Komitetu Prognoz PAN*. Wiele ocen i projekcji zawierają także materiały z Międzynarodowego Kongresu Edukacyjnego ZNP pt. *Edukacja polska w jednoczącej się Europie*.

Nie wiemy, jak wykorzystywane są przez decydentów edukacyjnych oraz pedagogów i nauczycieli powyższe i inne diagnozy i strategie. Nie mamy pewności, jak są one weryfikowane wraz ze zmianami społecznymi i edukacyjnymi w Polsce i Europie.

Znaczący dorobek nauk o edukacji nie jest właściwie wykorzystywany, a zmian w polityce edukacyjnej dokonują często lokalni ministrowie edukacji bez szerszych konsultacji ze środowiskiem naukowym i nauczycielskim.

Okres transformacji przyniósł, obok zmian pozytywnych, także zmiany niekorzystne w postawach ludzkich i społecznych oraz we wspólnotach ludzkich. Nastąpiło daleko idące zakłócenie równowagi między indywidualizmem i rywalizacją a wartością tego, co wspólne i solidarnie współtworzone. To blokuje motywacje i awans młodzieży oraz zmniejsza poczucie bezpieczeństwa socjalnego w społeczeństwie. Jesteśmy w pewnym okresie przesilenia i niepewności co do dalszych teorii i praktyk edukacyjnych.

Polska potrzebuje obecnie kompleksowego programu rozwoju edukacji i wychowania – od przedszkola do edukacji ustawicznej, niezbędnej w przebudowie postaw indywidualnych i społecznych, aby stwarzać warunki do realizacji idei skutecznego i sprawiedliwego państwa oraz przeciwstawiania się nadmiernej roli rynku.

Konkluzje i wnioski

Kompleksowa i długofalowa strategia rozwoju edukacji w Polsce powinna obejmować:

– sposób doskonalenia korekty programowej i metodycznej reformy edukacji z 1998 roku, w sytuacji osiągnięcia już bardzo wysokich wskaźników skolaryzacji na poziomie średnim i wyższym;

¹ *Edukacja w Europie: różne systemy kształcenia i szkolenia – wspólne cele do roku 2010*, Komisja Europejska, Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, Warszawa 2003.

- długofalowe i realne zamierzenia w zakresie modernizacji edukacji nauczycielskiej i statusu nauczyciela;
- wizje rozwoju i jakości oraz standardy edukacyjne;
- relacje edukacji z systemem gospodarki i zmianami polityki zatrudnienia;
- sposób przygotowania i realizacji reformy oraz organizacji kierowania i zarządzania systemem edukacji;
- zdobywanie akceptacji i poparcia władz i społeczeństwa dla koncepcji i realizacji strategii oraz zapewnienia niezbędnych środków finansowych.

Najważniejszymi kierunkami i zadaniami rozwoju edukacji powinny być:

- powszechność dostępu do szkolnictwa i wyrównywanie szans edukacyjnych dzieci, młodzieży i dorosłych;
- upowszechnienie wychowania przedszkolnego;
- reforma programów nauczania i wychowania oraz przygotowanie nauczycieli do realizacji funkcji i zadań szkoły i uczelni;
- polepszenie jakości dydaktycznej i wychowawczej szkół i uczelni oraz innych placówek oświatowo-wychowawczych;
- znaczący przyrost liczby osób doksztalających się średniorocznie do poziomu procentowego osiąganego w krajach UE;
- polepszenie warunków pracy i efektywności publicznej i niepublicznej edukacji równoległej (nieszkolnej) i ustawicznej;
- edukacja europejska i współdziałanie z systemami szkolnictwa UE.

Bez rozwijania prognostycznej funkcji nauk o edukacji oraz wychowaniu nie poznamy w pełni współczesności i wyzwań przyszłości, a więc nie przygotowujemy się do nich zadowalająco.

Naszymi atutami mogą być nauka, kultura i edukacja oraz rozwijanie dialogu społecznego.

Utrudnieniem procesów integracyjnych jest natomiast słaby stan polskich kadr kierowniczych oraz niedostatek społeczeństwa otwartego i obywatelskiego.

Władze i społeczeństwo nie powinny traktować prognozowania i planowania jako sztuki zastrzeżonej dla wybranych i nie powinny kierować się doraźnymi, bieżącymi celami i korzyściami.

Jedna piąta ludności Polski objęta jest skolaryzacją, a edukacja formalna i nieformalna przenikają się i wzajemnie wzbogacają.

Raport UNESCO pt. *Edukacja: jest w niej ukryty skarb* stwierdza, że zasadami reformowania edukacji są jej cztery filary: „uczyć się, aby wiedzieć; uczyć się, aby działać; uczyć się, aby żyć wspólnie; uczyć się, aby być”².

Biorąc pod uwagę fakt, że reformy edukacyjne budzą nadzieje, ale także sceptycyzm, trzeba przyjąć jako w pełni uzasadnioną dyrektywę tego raportu: „Tylko stały dialog ze wszystkimi partiami politycznymi, stowarzyszeniami zawodowymi lub innymi związkami zawodowymi i przedsiębiorstwami może zapewnić stabilność i trwałość programom edukacyjnym” (s. 176).

² *Edukacja: jest w niej ukryty skarb*, Raport dla UNESCO, red. J. Delors, tłum. W. Rabczuk, Warszawa 1998.